

POSTSTRUKTURALISM

Neeme Lopp

Nimetus „poststrukuralism” võeti kasutusele ning levis esmalt Ameerikas, et viidata Prantsusmaal strukturalismi kõrgajastul alguse saanud mõtteviisile ja selle mõjudele. Poststrukuralistlikuks võib nimetada perioodi 1966. aastast¹ 20. saj lõpuni ning selle nimetuse alla koondatakse hulk teoreetilisi seisukohti, mis võisid oma sünnihetkel vähemalt autorite endi meelest üksteisele vastanduda. Selles seisnebki poststrukuralismi mõiste problemaatilisus: poststrukuralism ei seostu kindla koolkonna, meetodi ega isegi autoritega, kes end poststrukuralistidena määratleksid. Silte „poststrukuralism”, „dekonstruktsioon” või „postmodernism” on tihti kasutatud samaväärsetena, et nimetada **Jacques Derrida**, **Michel Foucault**, **Gilles Deleuze**’i või **Jean-François Lyotard**’i mõtlemist, samas näiteks Prantsuse kontekstis seostatakse vaid Derridat dekonstruktsiooniga ning Lyotard’i rohkem postmodernismiga (Schrift 2006: 54). Samuti on nende mõtlejate tööd sedavõrd eraldiseisvad, et neid käsitletakse harva seotult ning ka ise ei kipu nad kergesti üksteise töödele viitama. Poststrukuralismi ühtsus, kui millestki sellisest saab üldse kõnelda, tuleneb niisiis pigem selle mõjudest

¹ Poststrukuralismi tinglikuks alguspunktiks peetakse Jacques Derrida ettekannet „Struktuur, märk ja mäng humanitaarteaduste diskursuses”, mille ta pidas Ameerika Ühendriikides Johns Hopkinsi Ülikoolis 1966. a oktoobris.

hilisemale mõtlemisele, teoreetilisest tunnetusest, mis sellega kaasneb. „Poststrukturealism” pole mingi filosoofilise doktriini nimetus, vaid kogum filosoofilisi ja metodoloogilisi praktikaid, mis ühel või teisel viisil seostuvad oma prantsuse esiisadega ning mis toimivad tihti edukamalt hoopis teistes valdkondades – feminismis (Julia Kristeva, Luce Irigaray, Hélène Cixous), kirjandusteaduses (Roland Barthes, Paul de Man) või postkolonialismis (Homi K. Bhabha, Gayatri Spivak, Edward Said), kui nimetada ainult mõnda tuntumat näidet.

Kuigi poststrukturealismi kontseptsioon (ja levik) on niisiis hilisem, tuleb selle mõiste selgitamiseks pöörduda ometi 1960. aastate Prantsusmaale. Nimelt kerkisid 1960. aastate teisel poolel Prantsusmaal mitme mõtleja töedes esile motiivid, mida ei saanud enam mõista **strukturealismi** terminites. Uus mõtteviis ei toetunud enam murrangute keeleteaduses nagu suurem osa strukturealistist, vaid selle juured peitusid mujal. Olulisematest algimpulssidest võib nimetada järgmisi: senise filosoofia ülelugemine ja ümberhindamine Alexandre Kojève'i ja Jean Hyppolite'i eeskujul; Martin Heideggeri olemisajalooline mõtlemine, mis analüüsis olemise mõistet; üleüldse kogu lääne metafüüsika eelduste lammutamine Friedrich Nietzsche ja Heideggeri vaimus; Jacques Lacani tööd, eriti Freudi psühhoanalüüsi semioloogiline tõlgendus; Louis Althusseri algatatud Karl Marxi pärandi ümberhindamine (Bensmaïa 2006: 93). Selles mõttes rõhutab eesliide *post*² eelkõige just ajalist, mitte geneoloogilist järgnevust. Poststrukturealism on miski, mis tuleb pärast strukturealismi, kuid mitte tingimata selle pärast. Tegu pole järelstrukturealismiga kui strukturealismi eripärase alaliigiga ning tihti peetakse lausa vajalikuks väita, et „poststrukturealism” kui termin on üleüldse ebaõnnestunud ning juhib poststrukturealismi tegelikust teemaikast kõrvale.

Ometi oli poststrukturealismi esiletõus 1960. aastate jooksul ikkagi lahutamatu seotud strukturealismi valitsemisega Prantsuse tolaaegses mõttesüsteemis. Kuigi varase poststrukturealistliku mõtte lähtekohaks olid üsna erinevad impulsid, ühendas seda voolu kriitilisus saussure'liku lingvistika ja semioloogia metodoloogilise domineerimise vastu. Strukturealismi ideaal oli teha humanitaar- ja sotsiaalteadustest n-ö tõi-teaduslikud distsipliinid, mis põhineksid vaatlusel, kuid ei sõltuks vaatlaja subjektiivsetest eelistustest, poststrukturealismi iseloomustab aga pigem „eklektilise ja kirgliku teoreetilise eksperimenteerimise atmosfäär” (samas), teadusliku neutraalsuse asendab seiklus³. Poststrukturealistide meelest ei saa subjektiivsust niisama lihtsalt kõrvale jätta, kuid oluline

2 *post* – pärast, järel-, -järgne, ld k.

3 Seikluseks (*aventure*) nimetas oma tegevust Roland Barthes, lisades, et see seiklus on „isiklik, kuid mitte subjektiivne, sest siin leiab aset just nimelt subjekti äranihutamine ja mitte tema väljendumine” (Barthes 2000: 59).

on pöörata tähelepanu sellele, millised protsessid „subjektiivsuse” moodustamisel osalevad.

Samuti jätkab poststrukturealism laiemat teoreetilist revolutsiooni, mille sõjajärgsel Prantsusmaal strukturalism oli alustanud ja mis pidi küsimuse alla seadma kogu varasema tõsikindluse inimese, ajaloo, tähenduse, reaalsuse, mõistuse ja tõe kohta. Ei tohi unustada, et enne etableerumist oli ka strukturalism oma aja avangard, mis võitles Sorbonne'i ülikoolist lähtuva konservatiivsusega, ning selles osas on poststrukturealism strukturalismiga võrreldes isegi rohkem seotud mõningate prantsuse filosoofia traditsioonidega. Samuti päris poststrukturealism strukturalismilt erinevustel põhineva süsteemi, mis tulenes Ferdinand de Saussure'i, Roman Jakobsoni ja Claude Lévi-Straussi töödest, kuid selle asemel, et ehitada selle põhjal üles loomulike ja sotsiaalsete süsteemide universaalseid struktuure, pöörasid poststrukturealistid tähelepanu pigem erinevusele endale, selle filosoofilise tähendusele ja mõjule. Siin avaldub veel üks õhkõrn eraldusjoon strukturalistide ja poststrukturealistide vahel: esimesed nimetasid ennast enamasti humanitaar- või sotsiaalteadlasteks ning suhtusid filosoofiasse kohati isegi vaenulikult, teised aga asetasid rõhu uuesti filosoofiale ning tähtsustasid selle rolli.⁴

Kokkuvõtvalt võib seega öelda, et mingis osas võib poststrukturealismi pidada strukturalismi korrektiivideks. Hiljem poststrukturealismi egiidi all käibele läinud kontseptsioonid (detsentraliseerimine, tühi tähistaja, risoom jt) ei kujuta endast strukturalismi kui sellise eitust, vaid struktuurivisiooni täiustumist, strukturalismi ambitsioonide lõpvendamist: ka poststrukturealism toetub sageli struktuuridele, kuid ületab strukturalismi kohatise primitiivsuse, rõhutades struktuuride protsessuaalsust, kontekstuaalsust, perspektiivsust jne. Osalt oli tegu Nietzschest, Freudist ja Marxist kantud ajastuvaimu väljendusega, ning kuna poststrukturealismil endal puudub kindel koolkond ja programm, vaadeldaksegi poststrukturealistlikku hoiakut tihti jätkupsühhoanalüüsi, -marxismi või -nihilismi raamides. Kohati kujutab poststrukturealism endast aga mõningate teadusliku orientatsiooni käigus moest läinud prantsuse mõttetraditsioonide (nt eetilised, spirituaalsed ja religioossed teemad, mis on seotud fenomenoloogia ja eksistentsialismiga) taastamist. Alan D. Schrift tõstab poststrukturealistliku liikumise juures esile neli olulist teemat: 1) tagasipöördumine ajaloolisuse juurde; 2) tagasipöördumine subjektist mõtlemise juurde; 3) erinevuse rõhutamine; 4) tagasipöördumine filosoofilise mõtlemise juurde

4 Näiteks 1975. a rajati Jacques Derrida, Sarah Kofmani, Jean-Luc Nancy ja Philippe Lacoue-Labarthe'i initsiatiivil Filosoofia Õpetamise Uurimisgrupp (GREPH – *Groupe de recherche sur l'enseignement philosophique*), mis uuris filosoofia õpetamise võimalusi ja potentsiaali tollaegses haridussüsteemis.

etikast ja religioonist (Schrift 2006: 55–56). Vaatleme neid nelja teemat põgusalt lähemalt.

Strukturalistide jaoks põhinesid kõik loomulikud ja sotsiaalsed süsteemid, mis asuvad meist väljaspool ja sümboolse funktsioonina ka meie sees, struktuuridel, mis ei olene inimesest ning on seega universaalsed ja ajast sõltumatud. Strukturalism võis oma objekti ajast välja asetada ning uurida seda kui struktuuri, millele on iseloomulik hierarhilisus, totaalne tähenduslikkus igal tasandil. Poststrukturalistid pöörasid tähelepanu uuesti **ajale, ajalisusele, ajaloole** – sellele, kuidas kõikide fenomenide tähendus, kaasa arvatud inimene, tõde, ajalugu ise, on moodustatud ajalooliselt. Eriti selgelt ilmneb see Foucault' töödes. Oma varases suurteoses „Sõnad ja asjad: humanitaarteaduste arheoloogia” (*Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*, 1966) toob Foucault esile, et igal ajahetkel eksisteerib mingisugune asjade korrastus, mis muudab asjade sotsiaalse funktsioneerimise võimalikuks. See spetsiifiline kord on *a priori* ajalooline, st see eelneb kogemusele või mõistusele. Kogemus ise vormub alles vastava ajaloolise korrastatuse tingimustes.

Osaliselt oli aja tähtsustamine tingitud sellest, et poststrukturaliste mõjutasid autorid, kes strukturalistide jaoks niivõrd olulised polnud: Foucault toetus Georges Canguilhem'i ja Gaston Bachelard'i teaduse ajaloo uurimustele, Deleuze pöördus Henri Bergsoni teooriate poole ajast ja kestusest, Derrida aga Heideggeri olemisajaloolise mõtlemise poole, mis võimaldas tal näha kogu metafüüsika ajalugu logotsentristlikuna. Tuleb aga tähele panna, et aeg ei ilmne poststrukturalistlikes töödes traditsioonilisel kujul, olevikuliste hetkede järgnevusena, ning selles on oma roll ka strukturalistlikul murrangul. Diakroonia tagasilükkamisega oli strukturalism teinud ajast kui järgnevusest probleemi, võtnud aja liigestest lahti ja mõelnud sellest harjumatul viisil. Ebatraditsiooniline ajakäsitus on omane ka poststrukturalistlikule mõtlemisele, milles olevik ei ilmne ning minevik ja tulevik põimuvad meele ja mälu alal. Aeg on siin maailma iseloomulik ilmnemisviis, mis sõltub märkide või nende jälgede toimimisest, mitte mingist objektiivsest kestusest. (Powell 2006: 68) Seejuures oli mitmete poststrukturalistide jaoks oluline Heideggeri mõtte nihkumine olemise (*Sein*) kui millegi suhteliselt püsiva juurest omanemise (*Ereignis*) juurde, mille puhul olemine, tehes ilmsiks, mis asjad on, jääb ise samaaegselt varjule. Samuti erutas poststrukturaliste Nietzsche sellesama igavese taastuleku idee, mis süvendab lahknemist diakroonilisest ajamõistmisest veelgi.

Strukturalism jättis **subjekti** üldiselt kõrvale. Humanitaar- ja sotsiaalteadused tuli muuta tõsisteks teadusteks, kus emotsionaalsel humanismil pole kohta. Inimesest sõltumatute struktuuride tuvastamine

kõikvõimalikes süsteemides pidi näitama teed väljapoole subjekti-objekti korrelatsiooni, mis oli olnud filosoofias keskne Descartes'ist Hegelini (Merleau-Ponty 1964, viidatud Schrift 2006: 46 järgi). Seega tõi strukturalism välja, et inimene ei ole iseenda kese, et inimsus toimib mehhaaniliselt ning selle üle valitsevad märkide struktuurid.

Ka poststrukturealismis iseloomustab märgikäsitlus, mille järgi on märgid justkui iseenda peremehed. Kuid poststrukturealistide retoorika pole otseselt antihumanistlik, neid ei huvita subjekti kui sellise purustamine, vaid selle asetamine tema spetsiifilisse seisundisse: nad tahtsid teada, millest subjekt tuleneb ning kuidas ta funktsioneerib. Selline subjekt pole püsiva identiteediga, vaid pigem pidev subjekti loomise protsess. Inimene pole subjekt iseenesest, vaid aktiivsus (jõud, võim, teadvustatus, keel vm), mida inimene ise ei kontrolli, teeb inimestest subjektid ning valitseb nende üle (nt vanglasüsteem üritab inimesed muuta kuu-tekateks kehadeks, kuid samuti võimaldab võim saada inimestel teadmise subjektideks). Selline subjekt on mingil määral umbisikuline, ajalooliselt moodustatud subjekt – arusaam, mis sai poststrukturealistlike feministide, samuti postkolonialistide teooria üheks nurgakiviks.

Sellist subjektikäsitlust iseloomustab liikumine keele juurest **diskursuse** juurde. Diskursus on laiem kui keel, see on subjekti ja keele ühine sotsiaalne juur, tähenduse-eelne tasand, mis alles muudab võimalikuks ja piiritleb seda, mida subjekt üleüldse saab väljendada ja mida mitte. Diskursuse analüüs ei tegele seega sõnade ja tähenduste kui staatiliste, idealiseeritud või totaliseeritud ühikutega, vaid käsitleb ka huvide ja hoiakute, ihade ja hirmude dünaamilist ala. Nii tähendab sõna „mees” feministliku diskursuse kohaselt üht, samas kui näiteks šovinistliku diskursuse kohaselt hoopis vastupidist. Diskursus tähistab seda, mis keele ületab, mis keelelises suhtluses ületab puhtalt grammatilise toimimise. Huvide ja hoiakute kaudu kajastab diskursus ühiskonna ja tema institutsioonide ülesehitust ja nende rolli võimu teostajana, st diskursus ise ongi keele kaudu teostuv võim. Iseloomulikult pole ka selle mõiste tarvituses nn poststrukturealistide vahel üksmeelt ning nii kasutab Foucault diskursust ühel, Lacan teisel ja Barthes kolmandal moel.

Subjekti seisundi ümberhindamise ja tema diskursiivsuse esiletõstmisega seostub ka liikumine autori juurest kirjutuse (*écriture*) juurde, mis tähendab autori kui teksti algupära lahustumist aktiivsel tähendusväljal, mille loomus on selgelt keeleline: teksti tähenduse ja väärtuse määrab keel.

Strukturalistid panid oma analüüsidest rõhu objektidevaheliste suhetele, mitte uuritavatele objektidele endile. Selle tulemusena on strukturalistlik maailm pinnaline – selles on kõik kerge ja vahetult

nähtav (Krull 1992: 50). Asjadel pole peidetud olemusi ja tähendusi, sest tähendused luuakse puhtfunktsionaalselt, erinevuse varal, mis eristavad üht asja teisest asjast. Tähendust ennast ei defineerita, ta jääb erinevustele eelnevaks ja ideaalseks, identiteedilt samaks. Pöördumine (taas) ajaloolisuse poole ning subjekti seisundi ümberhindamine võimaldas poststrukturealistidel pöörata tähelepanu **erinevusele** asjas endas, täpsemini sellele, et „asi ise”, tema identiteet, tema vahendamatu, jagamatu, ideaalne, kohalolev tähendus on illusioon, mis on erinevuste mängule lisatud, et kompenseerida maailma ratsionaalselt mõeldamatut mitte-täiuslikkust. Erinevusele ning sellest tingitud elu ja surma kummalisele dialektikale erinevuse enese korduvuses apelleerivad läbivalt nii Derrida kirjutised kui ka Deleuze'i „Erinevus ja kordus” (*Différence et répétition*, 1968).

Inspireerituna Heideggeri ontoloogilisest erinevusest oleva ja olemise vahel oli Derrida eesmärk 1960. aastate lõpu kirjutistes näidata, et tähendus on hajutatud või laiali jaotatud kogu tähistajate ahelat pidi: see pole tervikuna tabatav, pole täielikult kusagil kohal, vaid on pigem mingit tüüpi pidev kohalolu ja puudumise kummituslik vilkumine. Niisiis, tähendus pole kunagi enesega identne, vaid ta on laialilaotumisprotsessi (disseminatsiooni) tulemus. Tähenduse laialilaotumine tuleneb aga sellest, et pole olemas suletud süsteeme (nii nagu Saussure nägi keelt suletud stabiilse süsteemina), vaid tähendusi loovat erinevuse protsessi on võimalik lõputult jätkata. See ei peatu ühegi lõpliku tähistatava juures, vaid tähistatavad on võimelised alati uuesti tähistajateks muutuma jne. Tähendus moodustab laialivalguva piiramatu võrgustiku, kus elemendid pidevalt vahetuvad ja ringlevad, kus ükski element pole absoluutselt defineeritav ja kus kõike jälitab miski muu, *t e i n e*, mis eluneb keelesüsteemis justkui võõrkeha, tehes ometi tähenduste elujõulisuse võimalikuks.

Strukturalismi ja eksistentsialismi valitsemisajal olid arutlused **eetika** ja **religiooni** üle tagaplaanil. 1970.–1980. aastatel kasvas aga uuesti huvi moraali ja väärtuse vastu. Tähelepanu pälvis taas näiteks Emmanuel Levinas, kes oli avaldanud esimesed raamatud juba strukturalismieelsel perioodil. Mitmed autorid, keda siin kogumikus käsitletakse poststrukturealismis raamides, pöördusid mõtlemisviisi poole, mis suhestus ühel või teisel viisil eetiliseusega, näiteks sooetika temaatika feministidel või eetiline suhe Teise Derridal. Oma hilistes kirjutistes hakkas eetiliseusega tegelema ka Foucault eesmärgiga ühendada tõde, võim ja eetika, et luua „meie endi kriitiline ontoloogia (...), mis on mõistetud hoiaku, eetose, filosoofilise eluviisina, milles kriitika selle kohta, mis me oleme, on samal ajal meile seatud piiride ajalooline analüüs ning eksperiment või-

malusega neid ületada” (Foucault 1984: 50). Eetilise Foucault’ jaoks seega suhe iseendaga, mis määratleb, kuidas inivid peaks kujundama end oma tegude moraalseks subjektiks. Siiski on küsitav, kas pöördumist eetilise poole on põhjust pidada poststrukturealistliku mõtlemise osaks või on see juba miski, mis poststrukturealismile järgneb.

Eelnevast nähtub, et poststrukturealistlikele teoreetilistele suundumustele oli omane ebaharilikult lai kriitilise tähelepanu ala ning uus mõte opereeris edukalt erinevate teemadega, nagu näiteks ajalugu, ratsionaalsus, võim, tehnoloogia, kirjandus. Mitmes valdkonnas tõi see kaasa hulga uusi teooriad ja meetodeid: erinevuse filosoofia ja grammatoloogia Gilles Deleuze’i, Michel Serres’i ja Jacques Derrida filosoofias; hüperstrukturealism Jacques Lacani, Luce Irigaray, Michèle Montrelay ja Jean-Claude Milneri psühhoanalüüsis; hüperrealism ja spetsialiseerumise poliitika Jean Baudrillard’i teoorias; teadmise arheoloogia ja genealoogia Michel Foucault’ suurejoonelistes uurimustes; kirjandusteaduses semanalüüs, mida viljelesid Roland Barthes, Gérard Genette, Julia Kristeva, Philippe Sollers ning ajakirjaga *Tel Quel* seotud rühmitus (Bensmaïa 2006: 94).

Ajakirjal *Tel Quel* oli uue mõtte levitamisel suur roll. Selle asutasid 1960. a noored kirjanikud ning see muutus kiiresti kohaks, kus oma mõtteid avaldasid paljud mõjukad intellektuaalid. Just selle ajakirja lehekülgedel ilmunud artiklid muutsid järgnenud kahel kümnendil järevalt arusaamu humanitaarvallas. See oli palju enam kui lihtsalt kirjanduskriitika- ja kunstiajakiri – terve intellektuaalide generatsiooni jaoks hakkas *Tel Quel* esindama uue teooria ajastut, mis ühendab avangardi kultuurilise poliitika uue teadusega märkidest, kirjutusest ja tekstuaalsusest. Vasakpoolsete vaadetega *Tel Quel* sidus võrsuva teooria nimelt tihti ka poliitiliste motiividega, näiteks propageeris 1960. aastate teisel poolel marxismi maoistlikku vormi. 1968. a avaldas ajakirja *Tel Quel* tegijaskond kogumiku „Kõikehõlmav teooria” (*Théorie d’ensemble*), millel oli oluline mõju poststrukturealistlike ideede levimisele Prantsusmaal ja mujal. See kogumik tutvustas uut teoreetilist maastikku, sisaldas käsitlusi kirjutusest, tekstist, teadvustamatusest, ajaloost, tööst, jäljest, tootmisest – kõigist neist „sõnalistest lähtepunktidest”, mis olid end sisse seadmas kultuuriuuringute alal kõige laiemas perspektiivis: etnilise, seksuaalse ja rahvusliku identiteedi, koolide, tehaste, riigi, vanglate, moe ja tarbimise, poeetika, keha ja mõnu uuringutes (samas: 94).

Poststrukturealistlike ideedega seotakse ka postmodernistlikku kunstiloomet ning **postmodernismi** teooriat, mis kuulutab uut reaalsust *postindustrialses* maailmas, kus klassikaline tootmise ja tööstuse

ümber keerlev majandus annab teed teeninduse-, teabe- ja tarbimisekesksele ühiskonnale. See on ühiskond, kus reaalsus, nagu seda siiani on mõistetud, muutub kujutiste loomise ja ringlemise virtuaalsuses mitte-reaalseks. Jean-François Lyotardi ja Fredric Jamesoni jaoks kujutab see olukord endast ülemaailmse kapitalismi viimast triumfi, vahetatavate väärtuste tungi inimese kõige intiimsematesse sfääridesse. Selles maailmas on võimalik kõike (ka tundeid) modelleerida ning muuta vahetatavaks. Jamesoni järgi ongi postmodernism hilise kapitalismi kultuuriloo-gika. Baudrillard'i arvates viitab nüüdisaegse ühiskonna korraldamine mittemateriaalsete, lõpmatult eneseleviitavate kujutiste või simulaakrumite ümber aga sisenemisele mingisse hoopis teise maailma – maailma, mida ei organiseeri tootmine, vaid objektide sümboolne vahetus. (Abbeele 2006: 89–90) Tarbeeseme (teksad) asemel müüakse imidžit (Calvin Klein) kui sümboolset väärtust, mis ei põhine eseme tootmis-kuludel, vaid lummusel, mille on tekitanud näiteks reklaam. Suunates tootmist aina enam fetiši loomise poole, mida saab kasutada kui objekti sümboolses vahetuses, on kapitalism võimeline end säilitama ka siis, kui inimeste materiaalsed vajadused on rahuldatud.

Paljud terminid, millega postmodernismi kirjeldatakse, kattuvad poststrukturealistlike mõistetega: heterogeensus, vabalt voolav subjektiivsus, piiramatu erinevus, laialilaotumine, pluralism, katkestuslikkus, määramatus jne (samas: 90). Poststrukturealism arendas neid termineid kriitilise uurimise kaudu, postmodernismis tähistavad need aga kas intellektuaalset mängulisust kultuurivallas (nn postmodernistlik kunst) või kirjeldavad kogu ühiskonna praegust seisundit. Need mõlemad poolused võtab Lyotard kokku oma raamatus „Postmodernne seisund” (*La condition postmoderne*, 1979). Postmodernistlikuks liikumiseks võib pidada ka eksperimente uute filosoofia kirjutamise viiside või žanritega, näiteks katsed kirjutada teooriat romaani või autobiograafia kujul nagu Baudrillard'i „Ameerika” (*Amerique*, 1986; e.k 2007), Derrida „Postkaart” (*La carte postale*, 1980) või Lyotard'i „Postmodernistlikud lood” (*Moralités postmodernes*, 1993).

Just Ameerika Ühendriikide globaliseerunud (postmodernses) kultuuris leidsid poststrukturealistlikud ideed kõige soodsama pinnase ja avaldasid kõige jõulisemat mõju. Ameerikas koondati erinevad poststrukturealistlikud teooriad kokku ja hakati neid 1970.–1980. aastatel mõistma ühtse meetodina, **dekonstruktsioonina**, mis kujutab endast kogu „normaalsena” mõistetud filosoofilise reaalsuse – võimu ja teadmist mõjutavate sotsiaalsete, ajalooliste, kultuuriliste, seksuaalsete konfiguratsioonide – kriitilist ülevaatamist ja avamist. Kuna Ameerikat ei piiranud Euroopa teoreetilised traditsioonid, ei võetud poststruktu-

ralistlikke ideid seal vastu reaktsioonina strukturalismile, vaid oma-moodi eluviisina, mis ületab igasugused traditsioonilise teaduse piirid. Ameerika dekonstruktsiooni peamise propageerijana tõsis esile **Paul de Man** ning tema eestvedamisel kujunes Yale'i ülikoolist poststruktu-ralistliku kirjandusteaduse keskus. Kuid poststruktu-ralism ei inspireerinud üksnes filosoofiat, ajalugu või kirjandusteadust, vaid tõi kaasa ka uusi distsipliine nagu postkolonialism (Bhabha, Spivak, Said) või gei- ja lesbiuuringute suund *queer theory* (Judith Butler). Poststruktu-ralism kui metafüüsika eelduste radikaalne kriitika on niisiis erakordselt vilja-akas ja suudab kohaneda kõikvõimalikes valdkondades. Just seetõttu on poststruktu-ralismist kujunenud üks levinumaid maailma ja meie ühis-konna mõtestamise viise, mille juuri või algimpulss on tänapäeval väga keeruline jälitada. Kuigi praeguseks on poststruktu-ralismi suurem või-dukäik vaibumas, pole uued voolujooned suutnud poststruktu-ralismiga kaasnenud teoreetilist tunnetust seni eriliselt väärata.

Kirjandus

- Abbeele, Georges Van Den 2006. Postmodernism. – The Columbia History of Twentieth-Century French Thought. Toim Lawrence D. Kritzman. New York: Columbia University Press, lk 88–92.
- Barthes, Roland 2000. Semiooloogiline seiklus. Tlk Marek Tamm. – Vikerkaar nr 1, lk 58–62.
- Bensmaïa, Réda 2006. Poststructuralism. – The Columbia History of Twentieth-Century French Thought. Toim Lawrence D. Kritzman. New York: Columbia University Press, lk 92–95.
- Foucault, Michel 1984. What is Enlightenment. – The Foucault Reader. Toim Paul Rabinow. New York: Pantheon Books, lk 32–50.
- Krull, Hasso 1992. Poststruktu-ralistlikud meetodid kirjanduse käsitlemisel, 1. loeng. – Vikerkaar nr 4, lk 48–51.
- Powell, Jason 2006. Jacques Derrida: A Biography. London and New York: Continuum.
- Schrift, Alan D. 2006. Twentieth-Century French Philosophy. Oxford: Blackwell.

VALIK POSTSTRUKTURALISMI TEOSEID

- Barthes, Roland 1970. S/Z.
- Barthes, Roland 1973. Plaisir du texte [Tekstimõnu; e.k 2007].
- Barthes, Roland 1977. Fragments d'un discours amoureux [Ühe armudiskursuse fragmendid].
- Baudrillard, Jean 1981. Simulacres et Simulation [Simulaakrumid ja simulatsioon; e.k 1999].
- Deleuze, Gilles 1968. Différence et répétition [Erinevus ja kordus].
- Deleuze, Gilles 1969. Logique du sens [Mõtteloogika].

- Deleuze, Gilles; Félix Guattari 1972. Capitalisme et schizophrénie 1. L'Anti-Œdipe [Kapitalism ja skisofreenia 1. Anti-Oidipus].
- Deleuze, Gilles; Félix Guattari 1980. Capitalisme et schizophrénie 2. Mille plateaux [Kapitalism ja skisofreenia 2. Tuhat platood].
- De Man, Paul 1979. Allegories of Reading: Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke, and Proust [Lugemise allegooriad: kujundlik keelekasutus Rousseau, Nietzsche, Rilke ja Prousti juures].
- Derrida, Jacques 1967. De la grammatologie [Grammatoloogias].
- Derrida, Jacques 1967. L'écriture et la différence [Kiri ja erinevus].
- Derrida, Jacques 1972. Marges de la philosophie [Filosoofia ääred].
- Foucault, Michel 1966. Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines [Sõnad ja asjad: humanitaarteaduste arheoloogia].
- Foucault, Michel 1975. Surveiller et punir. Naissance de la prison [Järelevalve ja karistamine: vangla süünd].
- Foucault, Michel 1976. Histoire de la sexualité I. La volonté de savoir [Seksuaalsuse ajalugu I. Teadmistahe; e.k 2005].
- Irigaray, Luce 1974. Speculum. De l'autre femme [*Speculum*. Teisest naisest].
- Kristeva, Julia 1974. La révolution du langage poétique [Luulekeele revolutsioon].
- Lacan, Jacques 1966. Écrits [Kirjutised].
- Lyotard, Jean-François 1979. La condition postmoderne [Postmodernne seisund].

VALIK KÄSITLUSI

- Colebrook, Claire 2005. Philosophy and Post-structuralist theory: From Kant to Deleuze. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Fischer, Michael 1985. Does Deconstruction Make Any Difference?: Poststructuralism and the Defence of Poetry in Modern Criticism. Bloomington: Indiana University Press.
- Harland, Richard 1987. Superstructuralism: The Philosophy of Structuralism and Poststructuralism. London: Routledge.
- Jordan, Linda; Thomas G. Pavel 2001. The Spell of Language: Poststructuralism and Speculation. Chicago: University of Chicago Press.
- Poster, Mark 1994. Critical Theory and Poststructuralism: In Search of a Context. Ithaca: Cornell University Press.
- Post-structuralism and the Question of History 1993. Toim Derek Attridge. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rajan, Tilottama 2002. Deconstruction and the Remains of Phenomenology: Sartre, Derrida, Foucault, Baudrillard. Stanford: Stanford University Press.
- Sarup, Madan 2006. An Introductory Guide to Post-structuralism and Postmodernism. London: Harvester Wheatsheaf.
- Schrift, Alan D. 1995. Nietzsche's French Legacy: A Genealogy of Poststructuralism. New York, London: Routledge.
- Williams, Glyn 1999. French Discourse Analysis: The Method of Post-structuralism. London: Routledge.
- Williams, James 2005. Understanding Poststructuralism. Chesnam: Acumen.

KÄSITLUSI EESTI KEELES

- Abrams, Meyer H. 1991. Dekonstruktiiivne ingel. Tlk Toomas Rosin. – Akadeemia nr 5, lk 915–935.
- Foucault, Michel 1993. Nietzsche, Freud, Marx. Tlk Hasso Krull. – Vikerkaar nr 1, lk 44–53.

- Hillis Miller, Joseph 1991. Kriitik kui peremees. Tlk Ilmar Anvelt. – Akadeemia nr 6, lk 1212–1226.
- Jameson, Fredric 1997. Postmodernism ja tarbimisühiskond. Tlk Jüri Lipping. – Vikerkaar nr 1–2, lk 128–141.
- Juske, Ants 1993a. Postmodernism. – Vikerkaar nr 8, lk 69–73.
- Juske, Ants 1993b. Jean-François Lyotard *contra* Jürgen Habermas. Charles Jencks: postmodernistliku arhitektuuri keel. – Vikerkaar nr 9, lk 67–76.
- Kraavi, Janek 2005. Postmodernismi teooria ja postmodernistlik kultuur. Viljandi: Viljandi Kultuuriakadeemia.
- Krull, Hasso 1992. Poststrukuralistlikud meetodid kirjanduse käsitlemisel I, 1.–8. loeng. – Vikerkaar nr 4, lk 48–51; nr 5, lk 44–46; nr 6, lk 58–60; nr 7, lk 30–32; nr 8, lk 42–48; nr 9, lk 63–66; nr 10, lk 41–44; nr 11, lk 28–30.
- Krull, Hasso 1993. Poststrukuralistlikud meetodid kirjanduse käsitlemisel II, 1.–4. loeng. – Vikerkaar nr 4, lk 65–67; nr 5, lk 40–44; nr 6, lk 53–57; nr 7, lk 58–60.
- Zsilka, Tibor 1992. Modernism ja postmodernism. – Keel ja Kirjandus nr 10, lk 577–582.
- Tomberg, Jaak 2005. Postmodernsest nimepillamisest. – Keel ja Kirjandus nr 12, lk 984–995.
- Undusk, Jaan 1998. Substants ja dekonstruktsioon. – Maagiline müstiline keel. Tallinn: Virgela, lk 9–53.
- Viires, Piret 2008. Eesti kirjandus ja postmodernism. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.